

VERHANDELINGEN
VAN HET
BATAVIAASCH
GENOOTSCHAP,
DER
KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

VIERDE DEEL

TWEEDE DRUK.

TE BATAVIA,

Ter Lands Drukkerij 1824.

KORTE BESCHRIJVING

VAN HET

E I L A N D

C E L E B E S ,

EN DE

E I L A N D E N

FRORIS, SUMBAUWA, LOMBOK,
EN BALY;

DOOR

J. C. M. RADERMACHER.

In de korte schets van de bezittingen der Oost-Indische Compagnie, geplaatst aan het hoofd der verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap (a), sprak ik eerst van de eilanden, vervolgens van het vaste land van Indië. Inleiding.

Deze orde heb ik ook gehouden in de beschrijving der drie Sundasche eilanden, Java, Borneo en Sumatra (b). Timor (c), en de na-

(a) I. Deel p. 5.

(b) Zie I. Deel p. 5, 19. II. Deel p. 107. III. Deel p. 3; en de Bijvoegzels III. Deel n. 423.

(c) I. Deel p. 275 en II. Deel p. 64.

144 BESCHRIJVING VAN CELEBES.

nabij gelegene eilanden zijn door Mr. *Willem van Hogendorp* beschreven; en de Molucscbe Archipel (d). Ternaten, Ambon en Banda, zijn door *Valentijn*, in zijn oud en nieuw Oost-Indiën, onverbeterlijk vertoond.

Dus blijft 'er; omtrent de eilanden, niets over als Celebes, ook Macasar genaamd, met de eilanden daar bezuiden, tuschen Java en Timor.

Het vaste land, naamlijk Indostan, het half eiland beoosten de Ganges, China en Japan, zullen volgen.

In deze verhandeling zal ik eerst spreken, van Celebes.

2. van Floris.
3. — Sumbauwa.
4. — Salemparang.
5. — Baly.
6. Woordenboek van Macassaars, Bonies en Balies.

§. I.

Het eiland Celebes.

Geographi-
sche beschrij-
ving.

1. Celebes is gelegen tuschen 1 — 30 N. br. 5 — 30 Z. breedte, en is 45 mijlen oost en west: ten noorden van hetzelye leggen de Philippijnsche eilanden, ten wësten de Sundasche, ten oosten de Molucscbe, en ten zuiden de eilanden tuschen Timor en Java.

Het gouvernement van Macasar strekt alleen

(d) Ternaten, I. Deel, Ambon, II. en III. Deel 1. stuk en Banda, III. Deel 2. stuk, p. 2.

leen over de comptoiren, die de compagnie op de westkust van Celebes heeft, welke de eigentlijke kust van Macasar is, dewijl de comptoiren op de oostkust onder het gouvernement van Ternaten, behooren, en deze kust eigenlijk Celebes genaamt wordt.

Hetzelve heeft de gedaante van een hoefijzer, door de inham aan de zuidkan; de bogt van Bony genaamt, die wel 7 à 8 mijlen wijd, en 20 mijlen diep is, en met welkers westeroever ik de beschrijving zal beginnen.

1. Lochoe, een rijkje met Bony vermaagschap, ligt hierin het binnenste der bogt.

2. Soping, ligt 11 mijlen daar bezuiden, en is mede met Bony verbonden.

3. Maar vijf mijlen zuidelijker ligt Bony, de hoofdplaats van het magtigste rijk; een weinig landwaarts in ligt een meir, Tempe genaamt, waaruit de rivier Tjinrana ontspruit, daar een stad van dezelve naam op ligt, alwaar de Koning zijne hofhouding houdt, als hij in de bovenlanden is.

Tanjoli ligt twee en een halve mijl zuidelijker.

4. Aan de zuidkant dezer bogt, liggen des compagnies zuider-provintien, Poelebanking en Glislon, en de residentien Boele Combe en Bontain, nevens het eiland Saleijer, en eenige kleindere. Als men dan de westkust van dit eiland volgt, vindt men eerst.

5. Het rijkje Toeratte.

6. Hierop volgt het Macasaarsche rijk, eigenlijk Mangkasar genaamt, welkers koningen voor dezen hunne residentien hadden te Sambodipo, in het casteel Panakeke, en sedert de

verovering in 1667 de stad Goa bouwden, ontrent 2 mijlen benoorden ons casteel Rotterdam gelegen, die egter in 1779 door de Nederlandſche compagnie is verwoest.

7. Het casteel van de Nederlandſche compagnie hiet Rotterdam, in de landſtaal Oedjong Panjang Kijkhoek; het dorp Vlaardingen was voor dezen de stad Macasfar of Mankasar in 1667 overmeesterd.

Bontadak, de residentie van den Koning van Bonij, als hij in de benedenlanden is, ligt maar een half uur van het casteel.

8. Wadjo of Toadjo, benoorden Bonij binnenlands, wordt geregeerd door veertig Vorſten; uit dezen word een hoofd patara voor den oorlog, en een padenrang voor de politie gekozen.

9. Tanette, ten n. o. van ons casteel met Bonij verbonden.

10. Sandrabonij, almede met Goa verbonden, en in 1778 ingenomen, ook Sederning genaamt.

11. Een mijl benoorden ligt Tello, een rijkje dat naauw met Macasfar verbonden is.

12. Het rijk van Mandhar ligt aan zee, en is de grenscheiding van het Macasfaarsche Gouvernement ten noorden.

13. Vier mijlen verder liggen de noorder provintien der compagnie, de koornſchuur van Celebes; daar zijn 370 negorijen, onder bescherming van de post der compagnie, Maros, daar een resident is.

Bij Caijelij beginnen de bezittingen van den Koning van Ternaten; die het geheele noorder en ooster gedeelte van Celebes beſtaan.

1. Caijelij is een groote bogt; de Koning van Ta-

Taball is de vermaardste van 23 koningjes.

Paloe, daarbij gelegen, heeft 'er 7 onder zig.

Dondo, Tontolij, Bowl en Caudipan, zijn ^{Bar. Gen.} rijk in Sago, Ma-soij, en hebben ook goudmij- ^{III. D. p. 166.} nen die van 12 tot 15 vadem diep gegraven worden.

2. De Magonders, welkers voorname dorp Salamadongan is, bewerken ook Goudmijnen.

3. Maar de koning van Boelan is de magtigste van deze noordkust, en heeft goudmijnen die veel opwerpen.

Tien mijlen hier van daan, op de scheiding, ligt Amoera, en 6 mijlen verder Manado, daar de Nederlandsche compagnie een fort heeft, Amsterdam genaamt, in 1703 gebouwd. Een der nieuwste goudmijnen van Papasatoc, is 'er 30 mijlen van daan gelegen, en word niet dieper als 6 vadem gegraven.

Deze geheele kust van Celebes, wierd op 17000 weerbare mannen of 55066 inwoonders gerekend.

4. Van hier zuidwaarts vind men Gorontalo, mede een residentie van de Nederlandsche compagnie, aan een rivier gelegen, die tamelijk veel ^{Zie Bat. Gen. II. Deel onder Borneo.} stolfgoud heeft; hierbij, iets binnen 's lands, ligt Limbotto, en zuidwaarts de bogt van Tambocco; voorts het zuider gedeelte landwaarts in, en tot aan de bogt van Bonij, bewoond door Wiadjos of Biadjos, een soort van wilde volkeren, die van Java in oude tijden zouden zijn verjaagd.

5. Buiten en befoosten de bogt van Tambocco, liggen de eilanden van Pantjana, dat houtrijk is. Warwoni, onbewoond, en Boeton, ~~die slaaven en tripans geeft, stonden voor dezen~~

onder den Koning van Ternaten, doch thans onder den Koning van Boeton, die in verband met de compagnie staat, en jaarlijks gezanten na Macasar zend.

In 1782 heeft deze Koning, genaamd Padoeka Sivi Sulthan Karimoedien, nog eene ambassade na Batavia gezonden.

Inwoonders.

2. *Celebesche volkeren.* Van de verschillende volkeren, die men op Celebes vindt, zijn de Boniers of Bougincezen, en de Macasfaren de meest bekende, zijnde die laatste wel de voornaamste, die door 's compagnies wapenen tot een bondgenootschap met haar gebragt zijn, en welkers landen, omtreeks de haare gelegen, en waarmede zij het meeste te doen heeft, hun meer in de historien doen bekend worden, dan wel verder afgelegener rijken en volken. De Boniers zijn thans de magtigste natie op Celebes, schoon zij over hondert jaren in geen vergelijking kwamen bij de Macasfaren, welke toen het magtigste rijk van Celebes maakten.

Gedaante. Zij zijn middelmatic van lengte, sterk gespiert, bruin van couleur, die wat na het ligte trekt; men vind 'er zelfs, die het blanke zeer nabij komen, bijzonder onder de vrouwsperfoonen, wel besneeden van aanzigt, doch de neuzen wat platachtig. De Macasfaren daar en tegen zijn zoo klein niet, maar zien 'er mannelijker en oorlogzugtiger uit, hebben ook meer courage, en zijn vijanden van verraad, daar de Boniers hunne tegenpartij nooit voor de vuist zullen aandoen, maar die tragten verradelings van kant te maaken; zelfs die geenen, die haar nooit iets misdaan hebben zullen zij het leven beneemen, wanneer zij 't zonder ontdekt te worden,

den, kunnen te werk stellen, al was het maar, zoo als zij zeggen, om de crisfen te beproeven, of die goed zijn, waar van de Europeezen op Macassar dikwijls het slagtoffer geweest zijn.

Geweet. Hunne crisfen en asagajien zijn meestal vergiftigd; zoo als ook hunne spatten, waarmede zij kleine pijltjes, nog al op eene verre distantie blaazen.

Kleeding. Hunne kleeding bestaat in een stuk cattoen, rood of blaauw, om 't lijf gewonden, of tuschen de beenen doorgehaald, gaande met het bovenlijf naakt; om het hoofd hebben zij mede een stuk cattoen, of zoo als onze zakdoeken, waarmede zij hun hoofdhair, dat zij zeer lang hebben, en git zwart is, bedekken; op andere plaatzen van hun lighaam laten mannen of vrouwen geen hair groeijen, maar plukken het met wortel en al uit, zoo dra het zig maar vertoond, zoo als al de Mahumedanen overal in Indië doen.

Speelen. Zij hebben een kaartspel, zekerlijk van de Portugeezen afkomstig, veel gelijkende na het tarocco, doch zonder de twee-entwintig troeven; de vier kleuren noemen zij spada, datdijens caso-stokke, copas-coufel, boeling-rosij.

Voedzel. Het voedzel bestaat in rijst, visch en pifang, en hun drank is water, schoon 'er ook sagueer valt.

Vrouwen. De Bonische vrouwen vallen door den bank schooner dan die van eenige andere ndische natien; men vind 'er zelve onder, die in Europa voor schoonheden zouden kunnen doorgaan, indien zij het blank en bloozende van de onze hadden, daar, wat het eerste

aangaat, verscheide nabij komen: zij zijn alle driftig naar het phijfque der liefde, en dat instinct volgende, laten zij niets onbezogt, om dat te voldoen.

Godsdienst. De algemeene god-dienst hier aangenomen, is de Muhamedaansche, die hun vier wettige vrouwen toestaat, wanneer zij die onderhouden kunnen; de partijen, malkander niet aanstaande, scheiën alzoo ligt van den andere, als zij bijeen gekomen zijn.

Begravenisse. Hunne begravenissen zijn zonder veel omslag: het lijk, in een stuk wit linnen gewonden, wordt zoo in het graf gelegd, waar op eenige ruikende bloemen gestrooit, en aan het hoofd- en voeten-einde twee steenen opgerigt worden.

Compagnies
Bezettingen.

3. *'t Kasteel Rotterdam.* 't Kasteel Rotterdam, dat door de Macasfaren, met hulp der Portugeezen, gebouwd is, ligt omtrent 50 roeden van den oever, tegenover de rheede, alwaar een zeehoofd uitsteekt, en voor de ontlossing der goederen dient: het plan der gebouwen, te vinden in het leven der Gouverneurs-Generaal, is nog even hetzelfde; de kerk, sedert weinige jaaren herbouwd, is zindelijk opgehaald, en genoegzaam om 200 menschen te bevatten; de muuren der vesting zijn hoog en sterk, van klipsteenen gebouwd; de landpoort uitgaande, komt men op eene groote vlakte, aan welker noordzijde de

Negorij, of stede Vlaardingen ligt, alwaar de meeste Europeërs woonen; de straat en kruisen elkander met regte hoeken, na de vier hoofdstreken, zijnde de meeste ruim, en met redelijke huizen bezet; aan het einde van een
der

derzelve staat het weeshuis, dat een groot gebouw is. De Chineezzen woonen alle bij mal-kander in eene straat, die ook naar hun genoemt is; het wordt de Negorij genaamt, doch verdient veel eer den naam van kleine stad, rondom met een hek afgeschut, en met poorten, die 'snachts gesloten en bewaakt worden; buiten de Negorij, ten zuiden, staat een reeks gebouwen, welke dezelve aan dien kant bepaalen, alwaar thans ook des Gouverneurs woning is.

Campongs. Niet verre van de Negorij vlaardingen, ligt het campong Boegis en campong Malaijs; ten zuiden van het kasteel is de campong Baroe, alwaar meest inlanders, en een weinig Europeërs, woonen; men vind 'er weinig steenen huizen.

De rhee de van Macasar is, in de goede of zuid-oost mouson, een der fraaijste die in Indië is, en zeer zeker: de eilanden groot en klein Lij Lij, met haare rheeven, beschutten die van het zuidwesten tot het noorden, en digt onder groot Lij Lij ankerende, zoude men het in de kwaade mouson, wanneer de noordweste winden doorblaazen, zonder gevaar kunnen houden.

De situatie van de plaatsen, hier omstreeks, is zeer vermaaklijk; in eene uitgestrekte vlakte, die, op 7 à 8 uren afstands, ten oosten tegen een hoog gebergte aanktoot, dat dit gedeelte van Celebes, bewesten de bogt van Boni, en bezuiden den golf van Tomini in tweeën scheid; dit word de berg of gebergte van Bontain genoemd, om dat die landstreek, in het afgaan van dezelve, om de zuid ligt. Deze vlakte is overal,

zoo verre het ong dragen kan, niets dan rijst-
velden, en weilanden, die hier en daar door
kleine boschagien van vrugtdragend of lom-
merrijk geboomte afgebroken, en door beekjes
uit groote rivieren, van het gebergte afkomen-
de, besproeid worden; de jaargetijden, hier
bekend onder de naam van mouson, zijn dezel-
ve als op Java; wordende de zuidoost voor de
goede, en noordwest voor de kwaade geree-
kend; de eerste altoos een helderen hemel en
droogte, en de laatste felle aanhoudende winden
en zwaare regens aanbrengende, op de landen,
die bewesten het hier voorgemelde gebergte
geleegen zijn; doch beöosten hetzelfde, heeft
het tegengestelde plaats, want daar de zuidoost
mouson hier het schoone weêr aanbrengt,
heeft men daar niet anders dan wind en regen-
buijen, zoo dat de zomer en winter, hier geen
agt uren van malkanderen verschillen.

Producten. 't Voornaamste product is de
rijst, die egter zoo goed niet is als op Java;
cattoen, de beste van India, waarvan veele
kleedjes en sarongs geweven worden, en slaa-
ven, die veel al door diefstal gemaakt worden.

Onder 's *compagnie's* bezittingen op Celebes
behoort in de eerste plaats het kasteel Rotter-
dam; hetzelfde ligt in het rijk van Macassar,
voor dezen onder de jurisdictie van Tello, aan
de westkust van Celebes, op de zuider-pools
hoogte van 5°, 7, en is de hoofd-residentie van
de compagnie alhier: bij het Bonaijs contract
werd het Oedjong Pandang genaamt, en nevens
het dorp en land, daar aan behoorende, ten
dien tijde overgegeeven. Hoe verre de limiten
zlj buiten het kasteel uitstrekken, wordt bij
geen

Dit is 't hoofd-
verblijf, waar
in alle de Ce-
lebesische Vor-
n getreden
a,

geen der contracten aangewezen, waarom de Macsaren dezelve tot op den huidigen dag zoeken te bepalen tot even buiten de stede of Negorij Vlaardingen, met zijne buitenbuurten ten noorden, ten zuiden, even buiten het campong Barroe, en ten oosten met Bontuala.

Noorder-provintien. De noorder-provintien bevatten in zig de landen van Maros, met het halve eiland Sodian en Barras, of Cabbefiang, Labaccan, met Bongers en Sagierie, zijnde dit de vlakten tuschen Tello en Tanete, de eigentlijke koornschuuren van geheel Celebes; voorts de plaatsen tuschen deze vlakten en het gebergte, en wijders de berg-negorijen. Deze landen, onmiddelijk aan malkander grenzende, hebben ten westen de zee, ten noorden Tanete en Maros, ten oosten Lamoeroe, en ten zuiden het koninkrijk van Macasar. Dezelve zijn altemaal onder de regeering van den Macasaarschen Koning *Allahoedien* overwonnen, dienstbaar gemaakt, en onder de Macasaarsche Grooten, bij dorpen en perccelen uitgedeeld, welke daarvan, als uit hunne eigendommen, de tiendens van 't gezag, en de ordinaire heerediensten, van de bewooners genooten, tot in oktober 1668, wanneer Maros, staande de bonbbreuk der Macasaren, door de compagnie en haare bondgenoten wierd ingenomen; doch 't zelve ging den 20 november daaraanvolgende weder aan den vijand over; maar bij de verovering van Samboupo, wierd dit landschap door de onzen andermaal ten onder gebrag; dus alle deze volken in vollen nadruk aan de compagnie onderworpen wierden. In de jaaren 1736—37, wanneer de rebel Crain Bo-

talancas, de noorder-provincien invadeerde, vielen alle deze landschappen, zoo voor dwang als met goeden wil, van de compagnie af, en vatten de wapenen tegen haar op, doch wanneer Maros, in augustus 1737, door den gouverneur *Smout* herwonnen wierd, keerden de meeste hoof en wederom tot hunnen vorigen heer. terwijl andere de vlugt namen, die naderhand, agterhaald zijnde, hunne welverdiende straffen erlangd hebben. De tot hun pligt weder gekeerde hooften, wierden in january An. 1738 aan 't kasteel ontboden, alwaar de sel uldigen, die van zelfs wedergekeerd waren, pardon ontvingen, en alle de anderen, (except Labaccan) de Macsaarsche heerschappij voor eeuwig afzwoeren, en dus als trouwe onderdanen van de compagnie weder aangenomen wierden.

Over alle deze gesubordonneerde provincien heeft een onder-koopman het opzigt, zijne residentie houdende in de provincie van Maros, binnen de gepallifadeerde schans Valkenburg, en de negorij Soerijierang gelegen, aan welken resident al mede ondergeschikt is, de pagger, buiten in 't rijk van Tanere, aan de rivier Pantiana. Het getal der negorijen, die 's compagnie's jurisdictie onderworpen, en aan haaren resident op Maros onderhoorig zijn, be-
loopen een getal van 370. Maros heeft, tot het bestier der inwoners, onder den resident, vijf inlandsche regenten, die door de oudsten des volks, uit het naaste bloed van derzelver predecessor, den gouverneur en raad van Macasar worden voorgedragen, die de electie, op approbatie van de Hooge Indiſche regering doen.

doen. Siang heeft een regent Loma genoemd, Labaccan, als zoo eene, een Crain of Prins. Sagerie heeft vijf regenten, waarvan het hoofd is Crain Mangalong. Het grootste gedeelte van de bewooners der vlakten zijn Boniers, die ieverig zijn in den landbouw, als comp. onderdanen. Deze hebben weder hunne aparte hoofden, door den Koning van Boni over hun gesteld, doch zijn, nevens de heffingen der tienden van het rijstgewas onderhevig.

De verdere landschappen, gelegen tusschen deze vlakten en 't gebergte, hebben mede hunne eigene regenten, van 's comp. wegen over hun aangesteld, meest alle onder den titel van Crain, met den toenaam der negorij, waar over zij 't gezag voeren: deze laatste fourneeren de noodige houtwerken en bamboezen voor 's comp. post Soerijierang, en paalen voor het zeehoofd van 't kasteel Rotterdam: zij hebben nog, behalven die regenten, verscheide dorps-hoofden onder zig gesteld, die Galarangs genoemd worden, leven gerust onder hunne eigen wetten en godsdienst, en doen de verschuldigde diensten aan de compagnie, hunnen wettigen heer.

Zuider Provinciën. Bezuiden 't kasteel Rotterdam, aan de wester-stranden, bezit de compagnie de landschapjes Poelombankieng en Galisong, gelegen binnen het eigenlijke rijk van Macassar, tusschen de vischpoelen van Aing en de rivier Tjikoa, doch hebben het rijkje Sandrabonij tusschen beiden. Deze plaatsen heeft de maatschappij in den oorlog An. 1667 veroverd. De bewooners dezer twee regentschappen zijn goede soldaten, en de Galisongers wor-

worden voor de beste zeelieden alhier gehouden, en de compagnie, op Macasar zeevolk van nooden hebbende, zijn zij als dan verplicht voor de kost te dienen. Onder Galisong forsteerd het eiland Tanakeke, en de eilandjes de drie Gebroeders, zijnde, door 't recht van overwinning, 'scomp onderdaanen en eigendommen, zoo als ook al de verdere eilanden die langs de wester stranden van Celebes liggen, van den hoek van Touratta tot Tanete. Op het eiland groot Barnang hebben de Macasaren eene colonie van Toradjeeners, maar veel daar van zijn onbewoond; eenige worden door 'scomp. onderdaanen en weinige door Boniers bewoond.

Aan de zuid- en oost oever van de Bonische bogt, heeft de compagnie de koninkrijken van Bonthain, Boelecomba en Bera, met haar onderhorigheden.

Bonthaijn heeft ten westen de rivier Tino; die dit rijk van Touratta scheid; ten noorden heeft hetzelfde 't gebergte, dat de naam na dit rijk draagt; ten oosten de rivier Kalekongang; en ten zuiden de zee. Van ouds her is het onder de bondgenooten van Macasar geteld geweest, en door zijne Koningen bestierd geworden, doch door de compagnie en haare bondgenoren, tot tweemaal toe door het zwaard overwonnen, en volgens het Bonais contract haar in eigendom gebleven. Het heeft een zeer vermaaklijke landstreek, is vrugtbaar in rijst, heeft eene goede en groote baai voor vaartuigen en schepen, en de landsvolkeren zijn, nevens die van Boelecomba en Bera, de bestgezindste en vreedzaamste onderdaanen, die de compagnie op Celebes

bes heeft. Dit rijk eerst door de maatschappij aan Radja Palacca opgedragen tot beloonig der eminente diensten aan haar beweezen, doch, bij gebrek van mannelijk oir, weder aan haar vervallen zijnde, is hetzelfde van te veel importantie greekend, om, zonder de hoogste noodzaaklijkheid, van 's compagnies bewind af te zonderen. Het worát bestierd door twee inlandsche regenten, die den tytel van Crain voeren, als een over Bonthain, en een over Tompo-boele, onder welke verscheide galarangs of dorps-hoofden zijn; doch zij alle, nevens de sergeant, die 's compagnie's gepallistadeerde pagger bewaard. forteeren onder den resident, die ook het gesubordonneerde gezag heeft over Boelecomba, hetgeen almede van oude tijden af een koningrijk geweest, doch door de Macasfaren in laater tijd dienstbaar gemaakt is. Het strekt zig uit van de rivier Kalckongang, die het van Bonthain scheid, tot aan Bern, of de rivier Banpang, die tuschen beiden doorloopt; heeft ten noorden het gebergte Kijneang, dat het van Bony, of liever van de beig-volkeren van Touraaijo scheid, en ten zuiden heeft het de zee Dit landschap hoord mede onder 's comp. geconquesteerde eigendommen, en de inwoners zijn dus haare wettige onderdaanen, welke, nevens die van Bonthain, een en dezelfde verpligting en praerogativen hebben, als die, welke 's comp. noorder-provintien bewoonen. Over dit landschap zijn mede twee hoofd-regenten, als Crain Gantarang, en Crain Oedjong Lowe, die verscheide galarangs onder zig hebben. Het land is vrugrbaar in rijst, heeft goede jagt, en groote boschen, doc

het hout is van slegt alloy voor den huisbouw. De rhee de voor Boelecomba is in de westmousson gevaarlijk voor de schepen, doch kleine vaartuigen kunnen met hoog water zig in de rivier Kalekongang of Kaleconkong-bergen.

Aan of omtrent de uitwatering van die rivier is 's compagnies gepalliseerde schans Carolina geleege, waarin den onder-koopman en resident zijn verblijf heeft, en aan denwelken ook het opzigt over Bira is aanvertrouwd, welk landschap zig uitstrekt van de rivier Sampang oostwaard, langs den zee-oever tot den hoek van Lassem (in onze kaart Lasson genaamd), en van daar noordwaarts tot aan den hoek van Cadjang; landwaarts grensd het aan Boelecomba, Tourang en Cad'ang, onder Boele Boele sorteerende. Dit geheele landschap is bij het Bonays contract aan de compagnie afgegaan. Het is een dor en rotsachtig land, en geeft zijne bewooners niets als oeyb of wortels, voor rijst of brood, moettende hunnen nooddrift van rijst en pady uit Boelecomba en van Bima hebben. Het heeft eenige boschen, die hun, nevens Boelecomba, redelijk goed hout verschaffen voor het maaken van prauwen, zijnde alhier de voornaamste timmerwerken der Macassaren geweest. De Bira'sche volken zijn in het gemeen goede soldaaten, zoo te land als te water; de gegoeoſte onder hun, zijn negocianten; de overigen geneeren zig met timmeren van vaartuigen, en het maaken van kleeden van grove witte kleeden van cattoen, 't geen daar nog al weelig groeit, en van het welk zij jaarlijks een gering tribut aan de compagnie opbrengen. Dit landschap heeft tien regenten,
waar

waarvan de voornaamste Crain Bira is; deze komen eenmaal 's jaars op na 't kasteel, om hun tribut te leveren.

Het eiland Saleijer, ligt omtrent zuiden van den hoek van Lastem, ruim twee mijlen daarvan af. Tusschen beide heeft men de Bougerocnes, (Boezeroens bij de zeelieden genaamt) zijnde drie kleine onbewoonde eilandjes, rondom Saleijer liggen nog verscheide eilanden, die daaronder behooren, doch waarvan 'er maar twee, als Boneratta en Calauwa, bewoond zijn. De Macasaren, onder welken Salajier behoord heeft, hebben van hetzelfde, bij 't Bonaijs contract aan den Koning van Ternaten afstand gedaan, doch in 't vervolg van tijd langzamerhand den Ternatianen weder afhandig gemaakt, ten voordeele der Maatschappij. Saleijer is zeer bergachtig, heeft groote bosschen, waar in zig veel hertenbeesten onthouden; 't brengt oebij en batta voort; het eerste een soort van wortelen, het laatste een soort van gierst, waarmede de inwoners zig voeden: 'er worden veel blaauw en wit gestreepte grove kleeden, van de aldaar groeiende capas of cattoen, gemaakt. Het wordt bestierd door veertien regenten, welke jaarlijks eenmaal in de maand october aan het kasteel Rotterdam opkomen, met 250 of 300 van hun volk om de verpligte heeren-diensten te doen, de verschillen der regenten, onder malkanderen, voor te dragen, en daaromtrent uitspraak te erlangen. Het is een lasthartige en slaafachtige natie; egter zeer twistziek en hoofdig, zodaanig, dat wanneer ze hun zin niet kunnen krijgen, terstond met haare geheele familie, na een ander land opbreken.

Van

Van wegen de compagnie, ligt hier een onderkoopman als resident, die zijn verblijf heeft bij of in een gepalisfadeerde pagger, defensie genaamt, gelegen op de z. b. van 5°. o. De hier voren gemelde eilanden Boncratta en Calauwa, zijn aan den ouden Radja Palacca ter leen afgegaan; op het eerst gemelde liet de Vorst zijne dansfreesen leeren en opvoeden, 't geen zijne succesfeurs in het rijk van Bony gevolgd hebben, waar door deze eilanden meest met Boniers, en weinig door Saleijers bewoond zijn.

4. De twee grootste Bondgenoten der compagnie, en die altoos gezworen vijanden blijven, zijn Macasfar en Bony; met de eerste zijn in verbond Tello en Sandrahony, met het tweede Soping Loehoe en Tanete, doch Wadjo en Mandhaar, blijven op haar zelve.

Goach, het rijk van Macasfar, die met dat van Tello en Sandrahony, Tanete en Tellolimpapa, voor de verovering der Hollanders, zoo naauw met den anderen verbonden waren, dat het maar één rijk uitmaakte, strekte zig uit van Boele Boele, in de bogt van Boni, tot den hoek van Lassem, (in onze kaarten Lasfoa genaamt) en van daar westwaards op, tot de hoek van Tauratte of Tannakeke; vervolgens van daar langs de westkust noordwaards, tot aan Tanete of Agenondje, en te lande, tot aan het tegenwoordige Boni en Soping; in welke landstreek dan ook de origineele spraak, die der Macasfaren was. De Koningen van Goach en Tello, worden beide Koningen van Macasfar genaamt, schoon ieder een rijk op zig zelf is, en zij de namen na haare residentie-plaatzten

Goach

„*boven zich met uiteenlopende ranken vertoont.*”

Meer beteekenende is daarentegen hetgeen ons door *Garcias* hieromtrent wordt opgegeven; hij zegt: „*Dat het een hooge boom is met eene*
„*zeer fraaije kroon van vele takken, met een*
„*vast en digt hout; dat de kleinste bladen*
„*eenigzins de gedaante hebben van die des*
„*Citroenbooms, doch welke laatste niet zoo groen*
„*en op de achterzijde wit zijn. en dat die van de*
„*grootere takken meer met wilge-bladen over-*
„*eekomen.*” (*)

Onze vaderlandsche kruidkundige *M. Houttuijn* oordeelt dus te regt in eene verhandeling, welke wij in het 2de stuk der schriften van het Bataviaasch genootſchap geplaatst vinden, dat *Garcias* hiermede den echten benzoin-boom bedoeld heeft, uit hoofde dat de opgegevene kenmerken der bladen wel overeen te brengen zijn met die van een gedroogd takje van den echten benzoin-boom, dat hem destijds door den heer *Radermacher* van *Sumatra* was overgezonden. Ook geeft ons *Houttuijn* bij diezelfde gelegenheid eenige inlichtingen over de bevruchtende deelen van dezen boom, en meent hem dienvolgens onder de *Laurieren* te kunnen rangſchikken. Doch de geheele geſteldheid van ons gewas, hoofdzakelijk deszelfs regelmatige *corolla*, de plaatsing der *ſtamina*, de gedaante van de *antheren*, als ook het zamenſtel der vrucht, in welke het *Perispermium* niet als bij de *Lauricren* ten koste van den *Embryo* is verdwenen, maar
de

(*) Arom. Illuſt. Libr. I. Edit. Cluſii pag. 1564

de *Embryo* in het dikke *Perispermium* gevonden wordt, overtuigen ons, dat *M. Houttuyn* dien- aangaande zich vergist heeft, als behoorende de benzoin-boom niet tot de *Laurieren*, maar tot het genus *Stryax* van de familie der *Gualacaceen* van *Jussieu*, of die der *Ebenaceen* van *Brown*.

De voorname kenmerken van deze familie bestaan daarin; dat de *stamina* beneden meer of min zamenhangen, aan de *corolla* gehecht zijn, en talrijker zijn dan de insneden van de bloem; dat de *Embryo* in het *Perispermium* ligt, en dat tot deze groep van gewassen doorgaans boomen behooren met overhoeksche bladen, uit welker oksels de bloemen voortkomen. Deze kenteekeus in het oog houdende, zal men zien, dat onze boom tot geene andere dan deze familie van gewassen kan behooren; eene waarheid, welke de kruidkundige *Jonas Drijander* het eerst schijnt ingezien te hebben, vermits hij denzelven als eenen *Stryax benzoin* doet kennen in het 12de deel pag. 308 van de *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*. Daar ik echter dit werk niet in eigendom bezit, en niets weet van de bijzondere botanische waarnemingen van dezen natuurkenner, omtrent den boom medegedeeld, zoo laat ik hier mijne aantekeningen volgen.

STYRAX BENZOÏN

S: foliis ovato-oblongis acuminatis subtus albidis, racemis compositis longitudine foliorum.

De ronde, en beneden zes voet dikke stam
rijst

rijst tot eene hoogte van fomtijds 30 tot 40 voet regt op, en verdeelt zich naar boven in eene menigte overhoeks-ftaande, fterke, overhangende takken, die wederom verdeeld, kleinere takken uitschieten met vele rijzen, welke beneden zoodanig verlengd zijn, dat zij bijna dezelfde hoogte hebben, en aldus eene kroon vormen van eene rondachtige gedaante. Zijn hout is zeer duurzaam, en heeft de gewone eigenfchap aller *Ebenaceen* van zeer hard te zijn. De niet zeer dikke fchors heeft de kleur van donkerbruin kaneel, is in de lengte gegroefd, en ook de ronde voorjarige takken zijn op eenen ligtbruinen grond fijn opgereten; de toppen, bladftelen en jonge bladen zijn fchurft door een vuilbruin vilt, zijnde de haartjes, waaruit het vilt beftaat, bundelsgewijze (*pilis barbatis*) bij een vergaderd.

De bladen ftaan overhoeks op eenen halven duim lange, bijna ronde, zwak uigefleufde, iets verdraaide bladftelen; aan de jonge takken zijn de bladen meer ovaal-langwerpig, aan de andere eivormig in de lengte getrokken, puntig of grootendeels toegespirst, beneden toegerond, of iets puntig, en fomwijlen zelfs fcheef voorgetrokken, van eene dunleerachtige zelfftandigheid; de rand is meest al iets onregelmatig uitgekarteld, de oppervlakte glanzig, op de witte, door middel van vergrooting zich viltig vertoonende achterzijde, tufchen de verhevenc over elkander ftande ribben, fijn netsgewijs geäderd; zij zijn 4 duim lang, en bijna 2 duim breed.

Ook de eenvoudig zamengestelde *racemi*, welke naauwelijks zoo lang zijn als de bladen,

zoins in volle mate; nogtans kunnen wij dezen, uit oude boomen voortspuitenden harst niet tot de beste soort rekenen, die op *Sumatra* alleen uit de nog jong aangekweekte, 4 tot 6 jarige boomen verkregen wordt, en door zijne witte, gemarmerde kleur de voorkeur heeft boven den meer bruinen benzoin, dien men uit de oude boomen verzamelt.

Tot de familie der *Ebenaceen* is ook onze *Diospyros chinensis* te brengen, welke bij den inlander onder de benaming van *Kikwee* bekend is, en waarschijnlijk op *Java* niet te huis behoort, maar door handel en verkeer uit *China* is aangebragt. De vruchten van dezen boom zijn, na pas te zijn rijp geworden, zeer wrang, en kunnen eerst dan genoten worden, wanneer de haar eigene zamentrekkende stof door eene soort van gisting vernietigd is, waarna zij zoet worden. Eenige Chinezen hebben mij verzekerd, dat de gedroogde confituur, welke jaarlijks als *Kikwee* van *China* ingevoerd wordt, van dezen zelfden *Diospyros* in hun land bereid wordt.

Ook in den bast van dezen boom vinden zich sporen van een zamentrekkend beginsel, en het hout is niet minder hard, dan dat van den benzoin-boom.

Het komt mij voor, dat deze door mij opgestelde soort wel eenige gelijkenis heeft met den *Diospyros Kaki* uit *Japan*, bij welken evenwel al de bloemstelen driebloemig moeten zijn, hetgeen bij de onze slechts met de mannelijke bloemstelen het geval is, zittende de vrouwelijke bloesems enkel in de bladoksels.

Dio.

DIOSPYROS CHINENSIS.

D: *foliis obovatis et elliptico-oblongis basi attenuatis supra ad costam ramulis petiolisque junioribus tomentosis subtus pubescentibus, pedunculis femineis unifloris.*

Een takrijke, ongeveer 25 tot 30 voet hoge boom, met overhoeksche, schuins opstijgende, naar boven onregelmatig verdeelde takken. De jonge rijzen zijn rond, viltig, wit gestippeld.

De bladen verschillen zeer van elkander, daar men er verkeerdt eivormige, ovale, en zelfs somtijds bijna ronde, aan' een' en denzelfden tak vindt; even zoo onregelmatig is ook derzelver punt; doch kan men eene stompe punt voor de meest eigenaardige aannemen; naar beneden loopen zij puntig uit, zijn daarbij membraanachtig, geaderd, de rand zonder eenige insnijding, somwijlen gegolfd, de boven-zijde flauw glanzig, en de beneden-zijde van eene grijs-groenachtige kleur, en zoo als reeds boven is aangemerkt, fijn behaard. Derzelver gemiddelde lengte kunnen wij stellen op 3½ tot 4 duim, de breedte op 2 duim. De bladstelen zijn maar kort, eenigzins zamengedrukt, viltig, en zonder goot.

De witte bloesems staan op korte stelen in de oksels vooral der bovenste bladen. Wat den kelk der mannelijke bloemen aangaat, deze is kort, vierdeelig; zijne insneden eivormig-puntig, aangedrukt, en ciliaat. De *corolla* verzoopt zich klokvormig, opgeblazen, naar boven

ven onder den kleinen, vierdeeligen zoom naauwer, en van buiten met fijne witte haren bezet; hare insneden zijn ovaal en omgekruld. De *stamina* zijn in de *corolla* besloten, en ten getalle van zestien bij paren beneden in dezelve aangehecht; zij zijn zeer kort, en dragen linievormige, puntige, regtopstaande, in twee vakken verdeelde, en ter zijde zich openende *antheren*. In het midden der bloem is een spoor van een hockig vruchtbeginsel, met eenen korten, schuins-puntigen *stylus*.

De beneden het vruchtbeginsel geplaatste kelk der vrouwelijke bloem is aanmerkelijk grooter, uitgespreid, en aan den beneden-kant van het vruchtbeginsel zijdeächtig; zijne blaadaardige insneden vertoonen zich ovaal, van boven stomp, en aan de kanten met fijne haartjes. De *corolla* is niet zoo opgezet als bij de mannelijke bloemen, de insneden van deit zoom gaan dieper naar beneden, zijn stomper, en hare zijderanden zijn naar binnen gebogen. Acht wel groote, doch onvruchtbare *stamina* zijn beneden in de *corolla* gehecht. Het kogelvormige vruchtbeginsel is vierzijdig zamengedrukt. De *stylus* priemvormig, boven in vieren gespleten, even lang als de *corolla*. De *stigmata* zijn in tweeën verdeeld, omgekruld. Ten aanzien der bes zij het genoeg alleen aan te merken, dat dezelve kogelvormig, geel, of zelfs oranjekleurig, en glad is, van de grootte van eenen kleinen oranje-appel. De kelk is bij het rijpworden der vrucht nog meer uit- en met zijn middengedeelte vast-gegroeid in eene holte beneden in de bes, welke van boven iets ingedrukt, met een klein punt.

puntje, en met vier afloopende strepen geteekend is. In het algemeen achthuitzig, is het zaad, dat in elk vak befloten is, verkeerd eivormig, zamengedrukt, kastanjebruin, glad, en met een sappig vleesch omgeven. Het *Perispermium*, naar boven toe dunner dan beneden, is horenächtig; de groote *Embryo* heeft eene verkeerde ligging, met eivormig-puntige, bladaardige, aan elkander liggende *Coryledonen*, en een worteltje, dat naauwelijks langer dan de *Coryledonen*, knodfig en stomp is.

Wordt de bovenstaande boom in de lagere landen wegens de vruchten aangekweekt, de natuur heeft ook aan de hoogere bosfchen, alhoewel fchaars, eenige plantfoorten aangewezen, welke zeer verkwikkende vruchten voortbrengen. Als een voorbeeld hiervan moge alleen mijne *Garcinia dioica* dienen, een boomgewas, dat wel eenige overeenkomst fchijnt te hebben met de door *Rumphius* befchrevene *Garcinia celebica* uit de natuurlijke familie der *Guttiferen*, en waarvan de vruchten eene zeer aangename zuurachtige ververfching opleveren. En wien is wel onze *Garcinia mangostana* onbekend, wier vruchten door de cultuur zoo zeer veredeld zijn, terwyl de in onze bosfchen zich bevindende moederplant niet dan wrange en on eetbare vruchten voortbrengt? De vraag is, of niet misfchien deze *Garcinia*, de *Tjurie* der *Sunda's*, door aankweeking tot dienzelfden trap van veredeling zoude te brengen zijn; en of niet welligt de wrange en harstige fchor van dien boom tot eenig geneeskundig of huishoudelijk gebruik konde gebezigd worden?

ven onder den kleinen, vierdeeligen zoom naar wer, en van buiten met sijne witte haren bezet; hare insneden zijn ovaal en omgekruld. De *stamina* zijn in de *corolla* befloten, en ten getalle van zestien bij paren beneden in dezelve aangehecht; zij zijn zeer kort, en dragen linievormige, puntige, regtopstaande, in twee vakken verdeelde, en ter zijde zich openende *antheren*. In het midden der bloem is een spoor van een hoekig vruchtbeginsel, met eenen korten, schuins-puntigen *stylus*.

De beneden het vruchtbeginsel geplaatste kelk der vrouwelijke bloem is aanmerkelijk grooter, uitgespreid, en aan den beneden-kant van het vruchtbeginsel zijdeächtig; zijne blaadaardige insneden vertoonen zich ovaal, van boven stomp, en aan de kanten met sijne haartjes. De *corolla* is niet zoo opgezet als bij de mannelijke bloemen, de insneden van den zoom gaan dieper naar beneden, zijn stomper, en hare zijderanden zijn naar binnen gebogen. Acht wel groote, doch onvruchtbare *stamina* zijn beneden in de *corolla* gehecht. Het kogelvormige vruchtbeginsel is vierzijdig zamengedrukt. De *stylus* priemvormig, boven in vieren gespleten, even lang als de *corolla*. De *stigmata* zijn in tweeën verdeeld, omgekruld. Ten aanzien der bes zij het genoeg alleen aan te merken, dat dezelve kogelvormig, geel, of zelfs oranjekleurig, en glad is, van de grootte van eenen kleinen oranje-appel. De kelk is bij het rijpworden der vrucht nog meer uit- en met zijn middengedeelte vast-gegroeid in eene holte beneden in de bes, welke van boven iets ingedrukt, met een klein punt,

puntje, en met vier afloopende strepen geteekend is. In het algemeen achthuisig, is het zaad, dat in elk vak befloten is, verkeerd eivormig, zamengedrukt, kastanjebruin, glad, en met een sappig vleesch omgeven. Het *Perrispermium*, naar boven toe dunner dan beneden, is horenächtig; de groote *Embryo* heeft eene verkeerde ligging, met eivormig-puntige, bladaardige, aan elkander liggende *Cotyledonen*, en een worteltje, dat naauwelijks langer dan de *Cotyledonen*, knodfig en ftomp is.

Wordt de bovenftaande boom in de lagere landen wegens de vruchten aangekweekt, de natuur heeft ook aan de hoogere bostchen, alhoewel fchaars, eenige plantfoorten aangezezen, welke zeer verkwikkende vruchten voortbrengen. Als een voorbeeld hiervan moge alleen mijne *Garcinia dioica* dienen, een boomgewas, dat wel eenige overeenkomst fchijnt te hebben met de door *Rumphius* befchrevene *Garcinia celebica* uit de natuurlijke familie der *Guttiferen*, en waarvan de vruchten eene zeer aangename zuurachtige ververfching opleveren. En wien is wel onze *Garcinia mangostana* onbekend, wier vruchten door de cultuur zoo zeer veredeld zijn, terwijl de in onze bostchen zich bevindende moederplant niet dan wrange en on eetbare vruchten voortbrengt? De vraag is, of niet misfchien deze *Garcinia*, de *Tjurie* der *Sunda's*, door aankweeking tot dienzelfden trap van veredeling zoude te brengen zijn; en of niet welligt de wrange en harstige fchor van dien boom tot eenig genceeskundig of huishoudelijk gebruik konde gebezigd worden?

Vermits de bloesems van deze *Garcinia* bijzonderheden toonen, geheel van alle overige soorten afwijkende, zal eene korte beschrijving, die zich vooral tot de, voor de voorttelling dienende, deelen bepaalt, hier niet te onpas hare plaats vinden.

GARCINIA DIOICA

G: *dioica; foliis lanceolatis, floribus confertis.*

De stam dezes schoonen booms is regtöp staande, wel tot 35 voet hoog, met eene onevene, in de lengte gegroefde, vuilbruine schors. Na de evengemelde hoogte bereikt te hebben, verdeelt hij zich in onderscheidene dikke takken, die wederom gearmd verdeeld zijnde, eene langwerpige kroon vormen. De schors der jongere takken is donkerbruin, redelijk glad, doch in de lengte met fijne reuten. De bladen staan tegen over elkander, op korte, halfronde, iets gedraaide stelen, en zijn lancetvormig, op beide zijden glad, zeer fijn en zeer eenvoudig geaderd, van dunne lederachtige zelfstandigheid, boven puntig, ook wel met eene stompe voorgetrokken spits, van achteren puntig uitlopend, zonder eenige insneden, op de bovenzijde glanzig, op de benedenzijde ligter groen; volwasfen zijn dezelve 4½ duim lang en 1½ duim breed. De kort gesteelde, bleek-gele bloemen zitten aan de jonge rijsjes in de bladokfels, en komen zeldzamer uit de andere, reeds van bladen beroofde takken voort, zijnde de vrouwelijke

en

en mannelijke bloemen door onderscheidens
boomen van elkander afgezonderd.

Mannelijke bloemen.

De kelk: vierbladig; de blaadjes rond en con-
caaf.

De bloemkroon: vierbladig; de blaadjes ovaal,
concaaf, lederachtig, met eenen stompen
dikken nagel.

De stamina: zeer talrijk en kort; stompe, iers
hoekige *antheren* zitten op zeer korte
filamenten, waarmede de convexe vrucht-
bodern bedekt is.

Vrouwelijke bloemen.

Kelk en corolla: wijken van die der mannelij-
ke bloem niet af.

De stamina: ten getalle van 10—12, bene-
den het vruchtbeginfel aangehecht; de
stompe, onvolkomene *antheren* staan op
iets langere *filamenten*, dan die der man-
nelijke bloemen.

Het pistil: het *germen* is kogelrond, gestreept,
met een in vele takjes verdeeld *stigma*,
zonder *stylus*.

De vrucht: eene kogelronde, van boven met
eene holte, en beneden met den kelk
voorziene, gladde, 6—10 huizige bes,
waarvan de uitwendige schil uit een ta-
melijk week, lederachtig zamenstel bestaat.

Het zaad: in elk vak een ovaal, zamenge-
drukt zaad, in eene wecke *pulpa* beslo-
ten.

ten. Het uitwendige bekleedsel taai en vezelachtig, het inwendige vliezig, van ligtbruine kleur. Het *Perispermium* is door de indrukking van het buitenste bekleedsel in overdwarsche rigting gerecept, amandelaardig; de *Embryo* lineievormig, gebogen, in verkeerde stelling, de geheele lengte van het *Perispermium* doorlopend.

Nog onlangs kwam het mij voor, dat onder de *Guttiferen* ook de twee door mij opgegevene geslachten van *Hornschuchia* en *Dipterocarpus* zouden moeten gerangschikt worden. Aan het eerste dier genera behoort evenwel eene plaats te worden ingeruimd bij de *Salicarien* in de nabijheid van *Lagerstroemia*, en de benaming veranderd te worden, aangezien men nog niet lang geleden een geslacht uit *Brazilië* reeds dien naam heeft gegeven, weshalve ik denzelven hiermede verander in *Cratoxylum*. Wat den *Dipterocarpus* aangaat, zoo zal deze met meer regt geplaatst worden bij de *Ochnëen*, dan wel bij de *Guttiferen*.

Zoowel het nut, dat wij mischien van beide deze plantsoorten kunnen trekken, als ook het fraaije voorkomen van dezelve, spoort mij aan dezelve nader aantehalen, niettegenstaande reeds hare kenmerken in den *Catalogus* van 'slands plantentuin te *Buitenzorg* aangedee- kend zijn.

In den roodbruinen, opgescheurden bast van den *Cratoxylum* is namelijk in geringe mate dezelfde zamentrekkende zelfstandigheid, waar- door

door eenige der *Salicarien* als de *Urine* bevoor-
derende middelen in aanmerking komen, en
andere van meer zamentrekkenden aard heil-
zaam zijn geworden in verouderde *Diarrheën*,
terwijl deze tönieke en zamentrekkende eigen-
schap nog duidelijker blijkt uit haar uitwendig
gebruik op de darmede in aanraking gebragte
spieren en bloedvaten. Ook in onze *Lawfo-
nia inermis* vertoont zich dezelfde eigenschap;
welke tevens vereenigd is met eene bruinroo-
de verwfstof, zoo dat vele inboorlingent
de nagels aan handen en voeten darmede voor
langen tijd eene bruin-roode kleur weten te
geven, door dezelve te besmeren met de fijn
gekwetste bladen van de *Patjar mera* of de
Lawsonia inermis, vermengd met iets *Gam-
bier* en *Arang*.

Vereenigen zich met dit zamentrekkend be-
ginsel, waarvan wij in deze geheele familie spo-
ren aantreffen, daarenboven aromatieke eigen-
schappen, zoo mag men zich te meer van eene
zoodanige vereeniging gewigtige geneeskundige
uitwerksels beloven. Dit is het geval met
eene soort van het door *Forster* beschre-
ven genus van *Acronychia*, dat, door den
zoon van *Linnaeus* verworpen, welligt niet te
onregt door mij als zelfstandig aangemerkt
wordt, als niet kunnende geteld worden tot de
Lawsonien of tot eenig ander geslacht der *Sal-
licarien*. Aangename, aromatiek-bittere, en
maar weinig zamentrekkende eigenschappen
openbaren zich bijna in alle deelen van dezen
struk, en bijzonder in zijne besfen, die den-
zelfen waardig maken, dienaangaande nader
onderzocht te worden.

Wij

Wij keeren echter terug tot onzen *Cratoxylum*, den *Maron* der bergbewoners, en merken bij denzelfven in het voorbijgaan nog aan, dat men zijne houtskolen bij voorkeur in de smederijen gebruikt; als redelijk hard zijnde, en weinig afgevende, niettegenstaande de verkoling van het hout hier over het algemeen op de slordigste wijze ten uitvoer gebragt wordt.

Tot de voornaamste kenmerken van dit geslacht behooren de navolgende:

CRATOXYLUM.

Calix: 5 *partitus*.

Corolla: 5 *petala*:

Stamina: *numerosa*, *basi connata in tres phalanges*.

Germen: *trigonum*, *styli tres*; *stigmata oblonga*.

Capsula: *elliptica*, *trilocularis*, *trivalvis*; *receptaculum columnare triquetrum*.

Semina: *plura*, *compressa*, *superne arillata*, *receptaculo imbricatim affixa*. *Perrispermium nullum*. *Embryo rectus*; *radicula longa*, *infera*.

Mijne aantekeningen behelzen omtrent dezen boom, welken ik naar den ijverigen kruidkundigen *Hornschuch* den triviaalnaam *Cratoxylum Hornschuchii* heb gegeven, de volgende bijzonderheden.

De niet dikke, ronde, redelijk gladde stam verschaft den *Sunda's* een zoo hard hout, dat het-

hetzelve voor eene der beste foorten tot ver-
vaardiging van rijstblokken gehouden wordt.

De *takken*: hebben eenen geelbruinen bast,
en afstaande; decusfaat geplaatste rijzen.

De *bladen*: hebben dezelfde plaatfing als de
jonge rijzen, en staan op zeer korte
bladftelen; zijn langwerpig-lancervor-
mig, toegespitst, laurieraardig, glanzig;
derzelver opwaarts gerigte kanten zijn
iets uitgekarteld (*marginibus sub-erofis*),
en de middenribbe der jonge bladen is
fomtjds iets vleeschkleurig.

De *bloemtrosfen*: in de oksels der boven-
fte bladen, vormen te zamen befchouwd
eene lange *panicula*, aan welke de kort-
gefteelde bloemen bij hoopjes naast el-
kander zitten.

De *bloemen*: donker rozenkleurig, hebben
eenen kelk, die onder het zaadhuis zitten
blijft, welks stompe infneden iets kor-
ter zijn dan de verkeerd eivormige, niet
afvallende, maar flechts verwelkende
bloembladen. Een aanzienlijk getal van
priemvormige, uiteengespreide *filamenta*
vormen beneden drie bundels, en heb-
ben kleine bijna ronde *antheren*, die
zich in twee vakken openen. Het ob-
longe, driekantige vruchtbeginfel ein-
digt in drie van een gespreide, zit-
ten blijvende *ftyli*, elk met een oblong
stigma. Het zaadhuis van eene lang-
werpige gedaante, is driehoekig, drie-
huizig, met drie kleppen, welke boven
aan de punt openspringen. De mem-
braanachtige tufchenschotten, in het
mid-

in midden van de kleppen zittende, hangen beneden even vast aan den driehoekigen, gegroefden vruchtbodem, die even als een pilaar het midden van het zaadhuis beslaat, en waaraan beneden in elk vak onderscheidene langwerpige, zamen gedrukte, naar boven gevleugelde zaden over elkander gehecht zijn. In dit zaad is geen *Perispermium* aanwezig; de *Embryo* van langwerpige gedaante is bijna regt, melkwit, met kleine stompe *Cotyledonen*, en eenen, naar beneden gerigten, langen, naar onder toe verdikten wortel.

Onder de geboomten is de *Palaglar* zonder tegenspraak een der schoonste op *Java*. Ik heb zijne tot de voortteling benoodigde werktuigen het eerst waargenomen op de gemiddelde hoogten van den *Salak*, waar dezelve, benevens den *Kimerak* of *Kipoetrie*, de *Cedrola febrifuga*, en eenige andere boomsoorten, zijne kruin verre boven de overige boomen verheft. Ik was verbaasd, toen mijne oogen voort de eerste maal de reusachtige gedaante des *Palaglars* aanschouwden, als niet zeldzaam tot de hoogste groeiende van boven de 160 voet, en tot den omvang van 10 voet. Als een pilaar rijst de *kolosale* stam opwaarts, en breidt zich alleen boven uit in eene luchtige kroon, uit stevige takken bestaande, welke versierd zijn met grootte costate bladen, en met bloesems, wier schoon voorkomen geheel beantwoordt aan den liefelijken geur, welken zij uitwasemen.

Uit de izabelkleurige, met ronde, vlakke, witachtige wratten overdekte en redelijk dikke schors, vloeit door insneden een balsam, welke
in

bende 't gemelde contract aangenomen en beëdigd, waarbij zijne opvolgers ook gebleven zijn. De Koningin Tanrelela in 1775, Vorstin van Loehoe geworden zijnde, en daar na toe vertrekkende, droeg de administratie van Tannete op aan den Koning van Boni, te samen en met de Compagnie, doch eenige jaren daar na van Loehoe gedetrooneerd werdende, heeft zij zelve het bestier van dit rijk weer in handen genomen.

Mandhaar. Is ten westen aan zee gelegen; ten noorden heeft het Caijelic, ten zuiden Bijonanges, en ten oosten woeste gebergten 't geen de inlanders voor een zekere wijk dient, wanneer zij een vijand op den hals krijgen, die haar te magtig is, latende denzelven als dan de strand-negorijen ten prooij. De regeering van dit landschap bestond in vorige tijden in tien Stenden, die alle met de Compagnie een verbond hadden aangegaan; drie van dezelve zijn uitvrijen wil daartoe gekomen; de andere zeven worden in 't gemeen Vorsten van de zeven rivieren genaamt. Deze alle hebben voor dezen den Macasfaren onderdaanigheid bewezen, en ten bewijze daarvan, jaarlijks eenige langschilden moeten opbrengen, en zelve van wegen Macasfar een Gouverneur moeten dulden, die zij wel A°. 1658 verwierpen, doch egter aan dit volk trouw bleeven. Bij het Bonais contract hebben de Macasfaren van alle heerschappij over Mandhaar gerenuntieert, waar na haare Vorsten of Stenden, verscheidemalen werden gesommeerd om met de Comp. te contracteeren, doch zij bleeven, uitgenomen een, zutks hardnekkig weigeren. Hierom zijn zij

door de Compagnie en de Boniers wel beoorloogt, maar niet overwonnen, vluggende na de gebergten, doch uit vrees van door Radja Palacca aangetast te worden, hebben zij zig voor de Compagnie veroormoedigt, en A°. 1674 de contracten geteekend en beëdigd. Egter hebben zij zig nooit veel daar aan gekreund, en bijzonder aan die articulen, die hun verbinden, om met pasfen te vaaren van de Compagnie, en hun verbieden te admitteeren alle zoodanige vaartuigen, die daarmede niet voorzien zijn. Doch dit ter zijde gesteld, zijn ze, om het ontzag, dat zij in andere gevallen nog voor de Comp. en Boni hebben, alsmede om haare beetoonde bereidwilligheid, ter hulpe van de Comp. in den laatsten oorlog, waardig, om in aanzien gehouden te worden.

Wadjo na de Bonische taal. en *Toadjo* na de Macassaarsche uitspraak, is gelegen benoorden de rivier van Tsinnaboni, die dit landschap van het Bonische rijk afscheid, strekkende zig uit tot aan de Paneke, 't geen als een vrij vorstendom onder Wadjo behoort, en aan Contega grensd; agter het welke en *Kera* om, het nog noordelijker strekt, tot aan Larompo of Lochoe; ten westen stoot het tegen de grenzen van Adja Tamparang of Sedeenring. Het word geregeert door 40 Vorsten of Regenten, onder welke ook vrouwen toegelaaten worden. Deze regenten moeten zig alle binnen Wadjo onthouden; egter vermogen zij, als het vereischt werd, naar hun land gaan, om aldaar het noodige te beschikken, maar na verrigting van zaken, moeten zij terstond na Wadjo keeren. De veertig Vorsten worden verdeelt in drie deelen, heb-

hebbende elk een hoofd van die, waar onder zij behooren; uit elk dezer drie partijen werden weder drie hoofden verkozen; de eene voor den oorlog *Patara*, en een ander voor de Politie *Padenrang* genaamt; die tot hunnen president hebben den Mattoua of verkozen Hoofd-Koning, welke onder geen der drie partijen behoort, en de veertigste Vorst maakt, zijnde de anderen 13 sterk. Deze laatste zeven Vorsten, waar onder geen vrouwen geëdmiteerd worden, maaken te samen een collegie uit, en voeren, uit naam van de veertigen van Wadjo, het hoogste gebied over alles, uitgenomen het nishaaken van oorlog of vrede, waarover de grooten raad der veertigen vergadert word, en waar in de Mattoua des noods twee stemmen heeft.

Bij ontstentenis van dit eminente - hoofd, werden almede de drie partijen, of de als dan nog overig zijnde negen - en - dertig regenten; bijeen geroepen, die uit hun lighaam een ander kiezen, zonder op de familie van den vorigen te zien; doch de vacante regentschappen werden uit het naaste bloed van den overledenen verkozen, mits van geen dienstbare moeder geboren. In de uitbreiding der Macasfaarsche Mogentheid, hebben deze volkeren mede hun deel in de verdrukking gehad, doch voor 100 catjes (125 pond) goud, haar vrijheid weder bekomen.

Dit volk leeft op zig zelf en vreedig onder elkanderen hunnen handel voortzettende, zijnde dit de grootste negotianten van Celebes; en tegenwoordig ook de rijkste en geduchtste volkeren van dit eiland; zij slooren zig niet aan de contracten, zoo met de Compagnie als met

Bony aangegaan, zeggende, dat die door den laatsten oorlog vervallen zijn, terwijl na dien tijd Wadjo in magt toeneemt en Bony in zijn agting vermindert is.

Benoorden Mandhaar ligt de bogt van Cayelie, daar het gebied van den Koning van Ternaten begint, dat hier voren beschreven is.

§. II.

Het eiland Floris.

Floris.

Bat. Gen.
2 deel, Teg.
fluit 2 deel
pag. 90.

Floris, of Ende, ligt tusfchen de 8 en 9 gr. zuider breedte, en is oost en west 42 mijlen lang.

Het land van Floris, of het eiland Ende, waarop de ingezetenen van Macasar handel drijven, ligt weinige mijlen beoosten het land van Sumbauwa. Aan het uitterfte deel van de oostkant ligt een fterkte van de Portugeezen, genaamt Larantoeka, die daar ongeftoord handelen (a).

Het land zelve, is, onder veelen, in negorijen of dorpen verdeelt, en onder deze hebben de oudfte des volks het gezag, zonder Koning.

De Koning van Bima heeft hier eenige negorijen, en men heeft in vroegere jaaren wel gewild dat hij zig het meesterschap over het geheele eiland had kunnen aanmatigen.

In A°. 1756 heeft de maatschappij aan de Macasaren permisfie verleend om wederom op

En-

(a) Larantoeka wordt fterk door de Mandurezen en Wadjoezen bevaan. Men voerd van daar, naar het zeggen onzer inlandfche ban elars, flaaven, vogelnesjes, kapet, wair, wilde caneel en fandgiheur.

Ende, en de Mangary, dat aan de noordwestkant van dit eiland ligt, te mogen vaaren, mits geen wilde caneel van daar, op confiscatie van vaartuig en laading, aanbrengende, want bevorens was zulks, om de menigvuldige sluikerijen die de Macasfaren en andere oosterlingen, ook onze ingezetenen, onder hunnen naam, bij continuatie op alle de daaromstreeks liggende eilanden, zoo daarin, als in andere goederen, ten nadeele van de maatschappij dreeven, strictelijk verboden. Hierna toe vertrekken dan van Macasar, 's jaarlijks in de maanden february en maart, eenige stuks paduackangs, (ligte inlandsche vaartuigen, met welke men bij stilte ook roeijen kan) die ten handel medeneemen wat goud, ook blaauwe en roode salempoeris van de groffte soort, grof porcelein, parrings, olifanstanden, en inlands koperwerk, waarvoor zij, in de maanden van augustus en september te rug keerende, van daar wel voor het principaalste, buiten een weinig vogelnesjes, en een niet noemenswaardige quantiteit karet, medebrengen, slaaven, olij en touw-werk.

Voor de slaaven, dat een zeer goed werkvolk is, maaken zij ordinair 45 à 50 rijksdaalders Hollands de kop. Voor de clappus-olij, die ook zeer tot gerief voor de inwoonders strekt, en voor het touw-werk, krijgen zij ook eene redelijke betaling, zoo dat de vaart op Ende, het welk niet alleen de broodkamer van de arme Saleijereezen is, niet alleen strekt tot een groot gemak voor Macasfars ingezeeten, maar ook tot voordeel van onze handelaars, die daarop vaaren.

§. III.

Het eiland Sumbauwa.

Sumbauwa. Het eiland Sumbauwa is door een straat van Floris afgescheiden, die, na een dorp dat 'er aan ligt, straat Sapij genaamt werd, zijnde een passage die veel door de China'sche schepen, die t'huis vaaren, voor al in oorlogstijden, bevaaren word. Hetzelve ligt tusschen de 8 en 9 gr. zuider breedte, en is lang, oost en west, 60 mijlen.

Sumbauwa word bestiert door zes afzonderlijke en independente Koningen, namentlijk :

Bima.

Sumbauwa.

Dompo.

Tambora.

Sangar, en

Papekat,

die alle, in gevolge de contracten met de Compagnie, en hunlieden gesloten, als bondgenooten aan den anderen verplicht zijn, om, in tijd van nood, wanneer, het zij door hunne nabuuren of andere vreemde magten van buiten mogten beledigt worden, elkanderen bij te springen, en met hunne magten, na vermogen, te adfisteeren, waar van de Compagnie hoofdbondgenoot, schut- en beschermheer is.

Wat nu een ieder dier landschappen in het bijzonder betreft, zoo zal ik dienen te volgen, den rang die zij doorgaans onder den anderen houden, en beginnen met

1. *Bima*, dat, aan aardbevingen nu en dan onderhevig, gelegen is aan de oostzijde van het eiland.

eiland Sumbauwa, wordende door de straat Sappy, en de straat Mangary, van het land van Floris gescheiden, op welk laatste de Bimaneezen, in vroeger tijden, eenige negorijen hebben bezeeten, die haar door de Macasfaren, welke eenig recht op de Mangary, 't geen op het eiland Floris gelegen is, pretendeerden te hebben, na dato van tijd tot tijd zijn afhandig gemaakt geweest, doch waarvan ze egter sedert weder, ten koste van veele handelaars, meester zijn geworden, schoon de Bimaneezen anders op zig zelfs een lafhartig volk zijn. Bima ligt circa 45 mijlen ten zuiden van Macasfar, en kan met een goed vaartuig, het gantsche jaar door, over en weder bevaaren worden.

De producten die het district van Btma geeft, en de Ed. Comp. (die, in gevolge de contracten, alleen den vrijen handel over dit geheele eiland heeft) van hier, des benodigt zijnde, komt te requireeren, bestaat voor 't meeste in sappanhout, rijst en cadjang, waarvan het sappanhout, het principaalste en de Ed. Compagnie wel het meest aangelegenste is, doch zelden word 'er zoo veel geleverd als de eischen zijn. Volgens de ordre, mogen de stukken dier verfstoffen niet gesmaldekt, maar moeten ter lengte van drie voeten geleverd worden, en daaronder vooral geen wortelhout. Ook heeft de Ed. Compagnie, in vorige tijden, bij een schraal gewas, om de noord en zuid, somtijds wel nu en dan rijst van hier gerequireerd, doch die korst is sedert zoo slecht gesmaakt, dat onze bezetters nauwelijks het nodige voor hun jaarlijks gebruik kunnen magtig worden. Niet beter gaat het met

de cadjang, die geen ander als Bima alleen leverd, alzoo in de andere rijken, schoon dikwijls daartoe aangemaand, weinig of niets werd voortgeplant, uitgezonderd Sumbauwa, daar nog wel iets van dien korf valt, maar om deszelfs ver-af en ongelegenheid, daarvan altijd is geëxcuseerd geworden, en waarvan een resident alhier, op zijn best, een last 7 à 8 zoude kunnen inzamelen.

2. *Sumbauwa*, dat al van eene redelijke uitgestrektheid is, en het west-einde van dit eiland uitmaakt, daar het door straat Allas van Lombok, word gescheiden.

Het zoude van alle de overwalsche rijken het geduchtste zijn, zoo niet de onderlinge verdeeldheid onder hun groot was. Ieder rijks-groot heeft eenige negorijen onder zijn volstrekt gezag, buiten en behalven de Prinsdommen. waarvan elk een zoo magtig is, dat zij eenen formeelen oorlog kunnen voeren. Zoo nu deze gezamentlijk den Sulthan aanhangen, dan is hij onzachtig, maar eenige onvergenoegd wordende, is alles schielijk in roer en roer, als wanneer de Koning ook niet lange zeker is.

Voorts is de groote negorij Sumbauwa zeer sterk, en met een considerabele muur, ter dikte van zes voeten omtrokken. De eenigste partij, die zij sterk te vreezen hebben, zijn de Baliërs, die hen ook, voor ontfreeks 50 jaren, Salemparang, bij 's Compagnies kaart bekend onder de naam van Lombok, ontnomen hebben. Men geeft ook veel op van den sterken handel die aldaar door de Wadjoreezen (welken daar sterk worden geprotegeerd, en een aanzienlijke negorij

negorij op haar zelve, niet verre van de negorij Sumbauwa, in bezitting hebben) in amfioen, lijwaten en andere waaren, zouden worden gedreven, die zij, vaarende van daar direct naar Batavia, en voorts verder na Sillebar, Bankoe-loe, en andere daaromtrent gelegene plaatsen, van de Engelschen opkooopen, en zonder eenige yreeze op Sumbauwa weder verhandelen, het geen door een resident, als te verre van de hand, niet te beletten is; ja zelfs ook, schoon de Compagnie op de westkant van Sumbauwa al een post zoude liggen, gelijk daartoe in vroegere tijden eens een voorslag is gedaan, nadien zij aan alle kanten, a's tot Allas, ook genaamt Taliwang, ook tot Oetang, alsmede aan de binnen bogten tusfchen Sumbauwa en Tamboora, goede gelegenheden genoeg hebben om met hunne vaartuigen daar aangierende, hunne verbodene en verdagte waaren te lossen, en vervolgens van daar te land na Sumbauwa overtevoeren.

Verder zijn zij, gelijk de meeste inlanders om deze streek, zeer lui en traag, en daarbij heel diesachtig, want zelfs menschen-roof, al ware het van haare eigene vrienden, is noch strafbaar noch schande bij hen, irvoegen zulks daar genoegzaam publiek gepleegd wordt, en al wat daarvan komt, wordt meest in amfioen, waarop zij, van de grootste tot de kleinste, zelfs slaaven incluis, schrikkelijk verslingerd zijn, verteerd.

Voorts leverd Sumbauwa aan de compagnie niets als sappanhout, waarvan zij in vroegere tijden, wanneer Salemparrang nog in haar magt was, jaarlijks alleen een scheeps-lading konde bezorgen, doch thans niet meer beschikt als

tusschen de 2 à 3000 picols, waartoe ze zelfs van tijd tot tijd moeten worden aangemaand.

3. *Dompo*, dat, even als Sumbauwa, ook sappanhout voor de Compagnie uitleverd, doch in lang na zoo veel niet. Ook geeft hetzelfde nog wel wat wasch, doch dat doorgaans met buffelsmeer gemengd is.

Rijst levert *Dompo* ook uit, doch hetzelfde is van weinig belang, en mag dus bijna geen naam hebben.

Swavel valt hier in een groone menigte; men wil ook dat 'er een paelbank is, die nu en dan eenige vrugtbare oesters uitleverd.

4. *Tambora*, dat een klein, slegt en steenachtig landschapje is, waar niets als een weinig pady op het gebergte valt, in lange niet genoegzaam om zijne inwoonders te voeden, die dezeive dus van de handelaars trocqueeren tegen wasch die in de bosschen in menigte gevonden wordt, en hier het aller-zuiverste te krijgen is; en waardoor, en door het aankomen van paarden, de Koning, grooten en onderdaanen, jaarlijks de schaarsheid van hun land vergoed krijgen.

Voorts zijn de Tamboreezen nevens de Sumbauwareezen, beroemd voor de dapperste volkeren dezes eilands, daar in tegendeel alle de overige, de eenen meer, de andere minder, van een zeer latten en bloeden aard zijn.

5. *Sangar* is een kleine landstreek, dat niet als pady en rijst tot eigen nooddrift geeft, en welkers Vorst bij de anderen, naauwlijks voor sultan wordt erkend.

6. *Papekat*, dat dicht aan Sumbauwa ligt, is mede niet groot noch volkrijk, en leverd niets aan

van de Compagnie, alzoo het slechts tot eigen nooddrift eenige weinige pady en wasch geeft.

§. IV.

Het eiland Lombok.

Het eiland Lombok, ook Salemparrang genaamt, is van Sumbauwa door een straat gescheiden; het tusschen 8 en 9 gr. zuider breedte, is lang 15 mijlen, en behoort aan den Balischen Vorst Karang Aslam. Tusschen hetzelfde en Baly, is de straat van Baly, en daar bezuiden ligt het onbewoonde eiland Saloma.

§. V.

Het eiland Bali.

Het eiland Bali, is aan de westkant door straat Balemboeang van Java gescheiden.

Hetzelve ligt tusschen de 8 en 9 gr. zuider breedte, en is 27 mijlen lang, oost en west.

Dit eiland is in 1597 door de Nederlanders eerst ontdekt, en in 1684 lag 'er nog een resident, doch de rijst, catoen, en slaaven, die het opleverd, de kosten niet goed kunnende maaken, is het sedert verlaaten, en aan de inlandsche handelaars overgelaaten.

Het had bevorens 18 Regenten of Dewas, die ieder op ziggelven een gebied voerden, maar door binnelandsche beroertens zijn de Regenten thans tot 15 à 16 vermindert.

De inwoonders zijn heidens, en eeten zoo wel varkens-vleesch als de chineezen, ook zijn ze zeer onnozel in ommegang.

De kopere chineesche pitjes, zijn daar alleen gangbaar; in 't gebergte is het land mecrendeels woest,

Bali. Ter.
staat, 2 deel
pag. 92 Va-
lent. 3 deel
2 stuk, p. 252.

188 BESCHRIJVING VAN CELEBES.

woest, en leverd in abundantie Bantings of wilde koebeesten en Cappas; welke Bantings zij voor 1000 pitjes, of de waarde van dien aan goederen, aan de Chineezzen verkoopen; van het vleesch maaken de Chineezzen dinding; en de huid droogen ze en verkoopen dezelve weder.

Wat de slaaven belangt, die van daar gevoerd worden, dezelve zijn vrijgebooren, maar de eene campong steelt en vangt zoo veel volk van de andere campong, als hij maar erlangen kan, en verkoopen die aan de Trafiquanten; of ten zij een onvermogene, die zijn schuld niet beraalen kan, dan slaaf moet worden.

Rijst planten zij tot hun jaarlijkfche voedsel niet genoeg, derhalven haalen zij die van Java.

Met kleine vaartuigen van 8 à 10 coijangs kan men wel de wal naderen, doch met groote niet, vermits dat eiland met kleine en groote klippen rondom bezaaid is.

Het eiland is in drie voorname rijken verdeelt, welkers Vorsten alle den titul voeren van Gusti Agon, of opperheer.

Aan de westkant, vlak over de kust van Balemboeang, daar de straat maar ruim twee mijlen breed is, ligt Tabanan, thans geregeerd door Gusti Moera Tabanon, daar ook vogelnesjes vallen, doch niet meer als 4 à 5 picols.

Aan de ooskant ligt Karangasam, geregeerd door Gusti Moera Asfam; deze heeft eene zeer goede haven, en is de magtigste van allen, hebbende het eiland Lombok of Selemparrang mede onder zig.

Aan de zuidkant ligt Badong, geregeerd door Gusti Moera Kalerang; heeft mede een goede haven daar de Chineezzen van Batavia sterk op handelen, en van waar de meeste slaaven komen.

W O O R.

WOORDENBOEK.

NEDERDUITSCH.	MACASSAARS.	BONJIS.	BALISCH.
<i>God</i>	Allata - tallah	Alla tallah	Dewa
<i>Een Mensch</i>	Tauw	Djema	Kauwla
<i>Een Huis</i>	Balla	Bola	Oema
<i>Een Thuis</i>	Koko	Koko	Abcas
<i>Een Bloem</i>	Boengat	Boenga	Boenga
<i>Een Combuis</i>	Papalloe - ang	Dapoeran	Pauwong
<i>Een Man</i>	Ta - oe Boera - ne	Tiwa Oroanie	Anak Moemal
<i>Een Vrouw</i>	Ta - oe bain - ne	Tjiwamakonraj	Anak Loe
<i>Een Kind</i>	Ana Ana	Tjiwa auna auna	Anak Tjerist
<i>Een Doctor of</i>	San - ro	San - ro	Balian
<i>Doctoresse</i>			
<i>Goud</i>	Boela - eng	Oclawoeng	Amas
<i>Zilver</i>	Boela - enz mata	Sakka	Tilacki
<i>Staat</i>	Baja of baé baé	Baés baé	Waadja
<i>Thin</i>	Toembara Kebo	Toemara poetie	Tima Kedas
<i>Lood</i>	Toembara - Leleng	Toemara Lotong	Tima badang lem
<i>Tzer</i>	Ba - se	Bishe	Ri - se
<i>Koper</i>	Gallang	Gallang	Lo - gang
<i>Vuur</i>	Pepe	Api	Geni
<i>Tuſet</i>	Mejang	Paping	Geni
<i>Kepel</i>	Sirroé	Senro	Slendod
<i>School</i>	Aurong panne	Inapenne	Pineang
<i>Een Piering</i>	Panne	Tjoewapene	Piering
<i>Thee - Kupsje</i>	Manko - thee	Manko - Thee	Tjauwang
<i>Een Mes</i>	Ladien	Pifoe	Tiecock
<i>Een Vork</i>	Pasfoeb - bie	Mafopa	Soedjin
<i>Een kopers Rijst - pot</i>	Oering Gallang	Oering Gallang	Blanna
<i>Een aardse Pot</i>	Oering Boetta	Oering Tana	Pajock
<i>Een Iruadpan</i>	Pa - Goregang	Bate bale	Pagorengan
<i>Pijpoe</i>	Papatai - ang	Temeé	Wada inje
<i>Een Hond</i>	Konkong	Asfoe	Tjiſing, een kleine Saganong, een groot
<i>Een Kat</i>	Meong	Meong	Meauw
<i>Een Rat</i>	Bala - e	Baloa	Bikol
<i>Een Paard</i>	Jarang	Jarang	Jarang
<i>Een Endvogel</i>	Kiet	Ietle	Bebeck
<i>Een Koerbeest</i>	Sande	Sapie	Banding
<i>Een Hartbeest</i>	Joncha	Joncha	Minigat
<i>Een Ruffel</i>	Tedong	Tedong	Maja
<i>Een Hoer</i>	Jagang Gana	Manoebal	Slap
<i>Een Haan</i>	Jagan - boerane	Manogiala	Slap Mand
<i>Een Put</i>	Boe - oeng	Boe - oeng	Semer
<i>Een Schip</i>	Kap - palla	Kappalla	Frauw Gede

Een

NEDERDUTSCH.	MACASSAARS.	BOMJA.	BALIES.
<i>Een 2 Mastebark</i>	Ketje	Ketje	Prauw Gede Tje- riet
<i>Een Anker</i>	Bala - ngo	Balango	Jankar
<i>Een groote Prauw</i>	Bileang lompò	Lopi Maralja	Djoe Kong Lom- ban
<i>Een kleine Prauw</i>	Bileang Tjedi	Lapie Beetjoe	Djoe Kong Tjeriet
<i>Een Glas</i>	Katja	Katja	Loemoer
<i>Een Bottel</i>	Botolo	Botolo	Bottol
<i>Een Spiegel</i>	Tjammeng	Tjar ming	Makka
<i>Een Eens - Kast</i>	Pamoeangka Dokkan	Ataion Andream	Owada Pangama
<i>Een Kist</i>	Pardi	Pitti	Pitti
<i>Geld</i>	Oewang	Oewang	Piepis
<i>Koud Water</i>	Djene Dinging	Waj Tiek	J'er
<i>Water</i>	Djene	Pan-i Waj	J'er
<i>Warm Water</i>	Djene Bambang	Waj Palla	J'er Angat
<i>Rijst</i>	Berasa	Bero	Braas
<i>Visch</i>	Joekoe	Bale	B'ee
<i>Gebrade Visch</i>	Djoekoe Djoekoe Sangera	Ba'oe Woete	B'ee Soeda labang
<i>Brandhout</i>	Kajoe pepe	Ajoe toenong	Sahang
<i>Groente</i>	Ga - gang	Oekajoe	Djoe koet
<i>Ik wil eten</i>	Eroka kaddo	Menoka mandre	Madaka
<i>Ik wil gaan slaap- pen</i>	Eroka lampa tiro	Noka Ismathidro	Atokros
<i>Hij slaapt al</i>	Tinro mie	Matindronie	Sampon madra
<i>Hij is droogen</i>	A ona - i	Manipi	Anack to minpia
<i>Hij is dronken</i>	Nebero iballo	Hawajue toea	Ito dieja linga
<i>Hij is gek</i>	Panodokkie	Odjangan nie	Ito dieja boodon
<i>Hij wil niet</i>	Tea - i	Tcawh	Dieja toeinack
<i>Hij huult</i>	Loemerai - i	Trewi	Dieja mangling
<i>Hij lacht</i>	Loemak kalakie	Mejtawali	Dieja kadeck
<i>Hij is gevallen</i>	Leba toegoeroekie	Poeiteimbom	Dieja laboe
<i>Hij viert</i>	Si tobo mie	Si gajang	Dieja mrobat
<i>Hij wil vergen</i>	Eroko si tobo	Noko gajang	Dieja kita morat bat
<i>Een Boom</i>	Poko	PohonaJoe	Poujang Sahang
<i>Boomvruchten</i>	Rapo Rappokajoe	Boe - ljoe	Boea
<i>Steen</i>	Bata	Bata	Batoe
<i>Kalk</i>	Palle - o	Pawale	Pawor
<i>Een Snaphaan</i>	Baddi - le	Badille	Biail
<i>Een Ijonderbos</i>	Pamora	Pamara	Biail Bezar
<i>Een Pistool</i>	Baddille Salekang	Salekang	Biail Kijil
<i>Een Horologie</i>	Moko Moko	Moko Moko	Biail Kijil
<i>Geeft mijn Broek</i>	Sarc Saloe Atak koe	Iranga Saloerak koe	Big Djaler
<i>Geeft mijn Kous- sen</i>	Sarekue - Sock koe	Eringa lapie Ka- jeko	Panappox Bao
<i>Een Kleedje</i>	Lipa	Lipa	Kambin
<i>Een Neusdoek</i>	Pasapoe	Pasapoe	Oedam
<i>Hij is Nieuwdoek</i>	Pasapoeakoe	Pasapoeakoe	Nicra gja Oedam koe

WOORDENBOEK

191

NEDERDUITSCH.	MACASSAARS.	BOMIJS.	BALIKES.
<i>Hij is ziek</i>	Garring - i	Madoko	Soenkan
<i>Hij is dood</i>	Matemie	Matenie	Padam
<i>Hij is begraven</i>	Lebbanie tarawan- gie	Poeranie	Soeba sohoen oe- lidi samanie
<i>Hij wascht</i>	A : djene - kie	Tjemee	Dietja namdoes
<i>Staat op</i>	Montengko	Tetupko	Medjoekoek
<i>Gaat zitten</i>	Mage - ko mempo	Loeka toedang	Menaga
<i>Gaat weg</i>	Lampa mako	Lockano no	Louas
<i>Swart</i>	Leleug	Malotong	Badang salam
<i>Witt</i>	Kebo	Poeti	Kedas
<i>Blaauw</i>	Ga - oe	Gawoe	Klaboe
<i>Rood</i>	Eja	Matjela	Baha
<i>Groen</i>	Moentjongboelo	Moentjongboelo	Gadang
<i>Purper</i>	Kamoe - moe	Kamoe - moe	Ocmoe
<i>De Zon</i>	Al - lo - a	Sowee	Matanaij
<i>De Maan</i>	Boelang	Oelinghe	Soerian
<i>De Sterren</i>	Bintang	Wietoehe	Bintang
<i>De Hemel</i>	Langie	Lan - ie	Langiet
<i>De Aarde</i>	Boetta	Tamah	Boemle
<i>De Zee</i>	Tamparang	Tafie	Pasie
<i>Vriendschap</i>	Belaa	Matelauwa	Mala
<i>Mijn Vriend</i>	Belakoc	Kidjletko	Mira Soetira
<i>Fraai, mooi</i>	Bajie	Makfie	Malla
<i>Zeer fraai, zeer mooi, in der daad mooi</i>	Bajie doedoc	Makefie tongan	Sin - a madai mal- la
<i>Zuur</i>	Kat - tje of jam- ba	Tjimpa	Tjelagie
<i>Zoet</i>	Te - ne	Matienen	Manies
<i>Zout</i>	Tje - da	Piedje	Oedja
<i>Uijen</i>	Lafocna	Lafocna	Kafocna
<i>1 Schaap</i>	Gimba'a	Bimbala	Cambing V., Lou- ang
<i>200 V. als Manl.</i>	Bimbe	Bimbe	M., Moanie Cambing als boven
<i>1 Geit</i>			
<i>Een Vogel</i>	Djangang Djan- gang	Manoermanoet	Kadis
<i>Reegen</i>	Bofie	Bofie	Oedjang
<i>Een Klapper- of Cocosnoot</i>	Caloeko	Caloeko	Njo
<i>Azijs</i>	Balo - ali	Pangasfan	Tjoeka
<i>Olij van Clappus</i>	Minjak Caloeko	Minjak Caloeko	Lingjanjo
<i>Een Eij</i>	Bajaw	Telo	Taloe
<i>Een Endvogels Eij</i>	Bajaw Kiti	Telo Idi	Taloe Bebek
<i>Een Hoender Eij</i>	Bajaw Jagang gana	Telo Manobaij	Taloe - stap
<i>Pokjes</i>	Poeoe	Poeoe Manja	Crajan
<i>Kinderpokjes</i>	Poeoe Cabala	Poeoe Becjoe	Crajan
<i>Een Lijk</i>	Ta - oe Maza	Ta - oe Maza	Anak - pada
<i>Een Wond</i>	Loko	Lokka	Matatoe

Gea

WEDERDUTSCH.	MACASSAARS.	SOEJIS.	BALIS.
<i>Gezwollen</i>	Kambang	Boio	Bisfe
<i>Gevooken lucht</i>	Rambang	Maloeng	Geclam
<i>De Kraal</i>	Balang	Balang	Kabang Djang
<i>Wilde Endvogel</i>	Kietie Balang	Lotie Balang	Bibis
<i>Borjchagje</i>	Rambang	Aloe	Alas
<i>Jonge Clapper</i>	Caoskoe Lollo	Caoskoe lollo	Coorn
<i>Een</i>	Sere	Tjawa	Abific
<i>Twee</i>	Roca	Doca	Dajocan
<i>Drie</i>	Taloe	Taloe	Terteloe
<i>Vier</i>	Appa	Appa	Papar
<i>Vijf</i>	Lima	Lima	Lalima
<i>Zes</i>	Anaang	Anaang	Nam
<i>Zeven</i>	Toesoe	Pictoe	Papicton
<i>Agt</i>	Sagang toesoe	Aroca	Akoctoes
<i>Negen</i>	Salapang	Afera	Atcia
<i>Tien</i>	Sampoclo	Sapocloe	Adasfat
<i>Honlerd</i>	Sabtiangang	Sarato	Satos
<i>Duijzend</i>	Si - Sabbas	Se - Soeboe	Sieeuw
<i>Januarij (maand)</i>	Zorohalie	Oelangadje	De Baliers gebrui- ken maar zes maanden in 't jaar als: 1. Boeda Kition. 2. Koenin an. 3. Tompok. 4. Agar Kafe. 5. Boeda Tjoe- moen. 6. Raspad.
<i>Februarij</i>	Moeharrang	Oela fappar	
<i>Maart</i>	Sapara	Rabbele aualla	
<i>April</i>	Rabbele aualla	Rabbele aggera	
<i>Meij</i>	Jamadele aualla	Jamadele aualla	
<i>Junij</i>	Jamadele aggera	Jamadele aggera	
<i>Julij</i>	Radja	Radja	Soma
<i>Augustus</i>	Sabbang	Sabbang	Azara
<i>September</i>	Ram - malan	Rammalan	Boeda
<i>October</i>	Sauala	Sauala	Raspati
<i>November</i>	Solohaidda	Solohaidda	Sockra
<i>December</i>	Seneng	Seneng	Kamistjara
<i>Maandag</i>	Salafa	Salafa	Die it
<i>Dingsdag</i>	Araba	Raba	Parbakkal
<i>Woensdag</i>	Kamistie	Kamti	
<i>Donderdag</i>	Joema	Joema	
<i>Vrijdag</i>	Sattoe	Sattoe	
<i>Zaterdag</i>	Aha	Aha	
<i>Sondag</i>	Tomabitjaraboetta	Bitjara tana	
<i>Een Rijksbestier- der</i>	Glarrang	Glarrang	Gusti agong
<i>Een Hoofd op een Negerij</i>	Socle Watang	Socle Watang	Sarokkan
<i>Een die de Land- zaaken buiten den Koning re- geerd.</i>	Kraing Paqanas- lang da baring- ha	Dato Baringha	Oeloebalang
<i>Een Veldoverste.</i>	Tomika - Lang	Tomarilla Langhe	Parida
<i>Een geheime Raadsheer des Konings. (Hier van zijn er aan 's Ma)</i>			

NEDERDUITSCH.	MACASSAARS.	BONJES.	BALIES.
Macassarische Hof altos nagen ge- weest, die met den Temabet- jara boesta-een- stemmig zijn- de, een Koning verkiezen, of verwerpen kon- de.)			
Een Koning, (Ook wel in een andere meening, Heer of mijn Heer.)	Krain	Aroeh	Per gusti moera
Keizer.	Sambanco	Aroen pone of soempa	Tjoccoida
Kiesheeren. (deze zijn ze- ven in getal, en door dezelve moeten alle ge- wichtige zaken, betreffende het Rijk, beslist worden:)	Aroc Pitoes	Basi Sappan	Op Batij niet be- kend.
Zijt gij nog ge- zond?	Koelle Koelle Ja- kie	Madikin moeko	Djeroni mala
Waar komt gij van daan?	Battoe kere kie- mi	Vole kego	Oeh Jaha
Ik kom van mijn Neef of Nigt	Battoeri Sampo- seka Linakoe	Polen Risa poela Seko	Takauli Jama Mi- san
Gaat zitten	Mai makie mem- po	Looke moeroe dan	Monagak
Waar is soenting brang hier de kampat firie	Kere soenting erang ininmie papa n - jat - ang	Kegi soenting ti- voi lootanghe maij	Die jaha toi soen- ting konkong a- ba pabocan
Kaaru pienang	Paca - djamakie	Oetanghni	Nania basic
Daar is veen firie	Taüna Leko	Leleko	Touara basic
Daar is 'er al	Nia nie	Noekana	Adako
Wat nieuws hoord gij van Macas- sar?	Apa inne maü ka- reba rie oedjong Pandang maena kie langere	Pekoca ka reba- ri - djoe Pan- dang	Tocapa donga or- ta oie Macassar
Zij zeggen dat daar ginter een sware oorlog is	Niekana indjong saroe boendoe maua	Torie makeda moefoe Marajja	Toda pasiatang Negede
Wat dunkt u, wie zal in die oorlog wel over- winnen?	Antekamma mawa nawanna maka- maü sailang beta inne boendoe	Pakoele na wa- moe makoe le- moewapa mauoe	Toapa kamleu Njing baker
Zij kunnen de Comp. niet over- winnen.	Takoele nie be- ta Kompania	Tc makoele na saroe Comp. ma moeloe	Sino bakatlawang Kompanie

NEDERDUTSCH.	MACASSARS.	BONYS.	BALIES.
<i>Waarom?</i>	Angapa	Magie	To moeda
<i>Om dat de Euren- peezen meer we- ten dan wij swarte boeren</i>	Laurie jai Kiera- kiran - na tana kabo lauri taoe Lebeng	Matia balandahe na Moefoe	Toia lebe Meda- panakka poerie lekam anak de- mi
<i>Ik wil nu na mijn huis gaan</i>	Ero ma Lampa rie balakkoe	Lokka ribelakkoe	Jani niera molie
<i>'t Is goed</i>	Bajie mie	Madekin	Joema niera
<i>Waarom wild gij niet nog wat blijven, wij zul- len nog eerst warm water drinken</i>	Ang gapa na tea- kie mantang- gienoeng kie rie o'lo inne bambang	Maginoc te ia mo ocndaoe minon majj pela	Mamoeda sing a- danjack monon- gos dienie man- gama je angat
<i>Ik heb geen tijd</i>	Tafa weaka	Tong sawcha	Nierasing adacoe- bar
<i>Wat voor werk hebt uwe huis?</i>	Apa djamanta ri- balla	Aga inoopogouw riboleij	Toapa geene joe- ma
<i>Ik heb mijn mans kost nog niet gekookt, en als lijke huis komt dan zal ik klop krijgen</i>	Kaddo kanna boe- renenkoe toena niemang piekoe palloe battoe fallang rie balla na toenengka	Ting poera Manas- foe iena nandre oe aneko kong pole ribalaij oer- ra neko naka- doenge matoe	Toefoema niera tondeen Man: a- ma niera ton- deeng Majakan
<i>Waar zitt gij al- temaal?</i>	Kere gatiengko	Keinanocpa	Todejaha die jaha
<i>Laat de kost op de tafel brengen</i>	Patalla kanre	Apale nako ina andre	Aba main toba pinang di ite
<i>De kost staat al klaar</i>	Tattala mie kadde	Lemanie iena an- dre	Too janie ama a- mahan makka- jan foeba bana
<i>Geeft water, ik wil mijn han- den wasfen</i>	Sara dienne, Ero- ka Lisle himan- ko.	Rinangabifan	Belang ieje ging basio lima
<i>Eet nog wat</i>	Kaddo kaddokie	Aandre noke kee- de	
<i>Ik heb mijn ge- nooten, of mijn bekomst</i>	Basorama	Poera na mandre	Njanie foeba ba- tak bostang foe- ba nira
<i>Wild gij dan uw handen wasfen</i>	Erokq kie bisfaj Limanta	Noko nabicfa	Gusti mjak basfa limahi
<i>Ja</i>	Jo	Jo	Na
<i>Geeft water hier</i>	Sare djinne in rin- nie	Infaha wajj	Be iejehe
<i>Waar zijt gijlie- den?</i>	Kere gafengko	Kegoenka	Diejahie roan
<i>Breng bij de juf- vrouw de friebak</i>	Eranyrie noja pa- panga jahang.	Siwie oetanghie rinjon'a	Behapaboanhe re- king gusti loe
<i>Onze heer of juf- vrouw, al past men nog zoo of, zij knorren toch</i>	Inne kana - enta man nanie jagaij bajie basiena kal- loroij jakie.	Poaka injonja mo- ri pekowa jagai mageli moca	Niera mompingnie gusti panzakin- king gabaging masfi annakiunde

Waar-

NEDERDUITSCH.	MACASSAARS.	BONJIS.	BALIES.
<i>Waar is het quisppe. oor?</i>	Kere Papieroeang	Kegi ami tjecabe	Die'aha owada pasi
<i>Blijf hier een, om mij op te passen</i>	Mantang sie taoe iminnie an ja-gajiko.	O onro no koeri-ni djangajja	Noeja dinalasi jie-tie pangjakkin.
<i>Waar is mijn man ik heb hem niet gezien</i>	Kere boera nenko. Jaema koe tjenie.	Keigi oroneko De wita	Die jaha so in i nra Sing ada niera tepok
<i>Met wie is mijn man uitgegaan?</i>	Najj soem panglani-pa si-aang boer-anenke.	Nega newa silaew oran nekot lau-w-ri saligon	Jengking nien ia loas kajaba
<i>Met Primo</i>	Singaang Primo	Silanangi Primo	Tekking i Primo
<i>Waar is Primo?</i>	Kere Primo	Kegi pa Primo	Diejaha Primo
<i>Waar is uw heer van daag geweest?</i>	Batoc kere soem-paeng karaanae	Kegi pocamoenja lowe na lauwi	Die jaha gusti pa-bakkal djeronie
<i>Ik ben bang om het u te zeggen, want uw man zal mij kloppen</i>	Mallaka ang ka-nang kanang kfe na toeroeng kas allang boera-nenta	Ma tanka poade orameino matoe kadoenga	Niera sing banie maorahan paatagal nira
<i>Als gij mij het niet zeggen wil, dan zal ik u op de ladder laten vast binden en braaf laten kloppen</i>	Ponna tenkoet ang kanang koe soe-rako likko sal-langi toeka na-koe soeroe toen-roeng bajie bajie	Ko teauw poade owase orakko riandene walo rekodoe	Lamang djeronie sing adajak ma-orahan tekking nira djanie ka-tikrik djalang Tangam.
<i>Hij is bij die geweest</i>	Bartoc soempaden-grie	Onkanie koera ro	Ada dito die loas djoima
<i>Wat heeft hij daar gedaan?</i>	Apa napara injoe-ring	Agana pogauw	To appa pagajang
<i>Hij is daar geweest om mal-kander te zoeken</i>	Bartoc sie baoc baoc	Onkanie kararo zabauw	Die itoe ja Badi-man
<i>Hebt gij niet meer gezien, wat hij gedaan heeft?</i>	Toena maraeng noetjenle apara pare	Tomoetanicaaga na-pogauw	Sing ada nani not appa gajjenguja
<i>Niets</i>	Tiena	De aga na pogauw	Tan wutan tian not
<i>Ne komt mijn man te huis</i>	Bartoc m'e boera-nenke rie balla	Polene oroneko ribolaj	Dj-nie soema nira moelle
<i>En wat hebt gij daar ginter gedaan bij . . .</i>	Apa noe pare la-joreng rie	A. a mo pagauw koora ro	Tua a tj tj na-gajang tj di o tekking
<i>Ik ben daar niet geweest</i>	Toena menangkoe batoc injoreng	De oeloka koerie roa	Sing ada nira Kama
<i>Gij liegt</i>	Balle balleko	Mabelco	Toe tjaj glenjak
<i>Wie heeft u dat gezegd?</i>	Najj lebbaang ka-nang-ko	Niga podako	Nenr soeba naitot tekking njaj
<i>Primo</i>	Primo	Primo	Primo
<i>Waar is Primo?</i>	Kere Primo angga-pa nanukanang	Keje Primo magi moe poa dangui	De jaha ada Pri-mo, toe manoe-gij

WEDERDUTSCH.	MACASSAARS.	BOSSJS.	BALIS.
<i>gij dat aan de jufvrouw ge- zegt?</i>	kanang-i joja	njonjamoe	da matoe ran- tekking guffi djeronie
<i>Om dat zij mij kloppen wil</i>	Lamrie ero na rocu- ruengka	Nokka na ka- doeng	So ja makita ma- nitik nicra
<i>Ik wil gaan van- delen</i>	Eroka' lampa li-lie	Nokka lokka ma goelie	Djamie nira makita laos malalia
<i>Waar na toe</i>	Kere majj	Kego nalokta	Die jaha
<i>Naar de thuin</i>	Rie koko-a	Nokka lottari kokowe	Nira laos abian
<i>Wie is daar ach- ter?</i>	Nai-nia ribokoang	Niganka rimoen- tie	Neng ada die oerie
<i>Gaat na de juf- vrouw en vraagt naar haar welstand</i>	Ma - ge fako rie- nonja . . . koe- tanang rie koele koelena tarawe	Lokka rinjonja . . moet en zwie madeekian mo- ali tarawe	Koma tekking gu- sti loe takonin ujani kinkin biang 'ala
<i>Als zij naar mijn welstand vraagt', zegt maar dat ik pijn in 't lijf heb</i>	Ponna 'nakoe ta- nang koele-koe- leko kanamanie pa risie bat- tangko	Koena koetanang- ha akadauw mapoe die ba- boana	Lamoen ia takke nin nira njakk Bafan
<i>Doet de groetenis aan u jufvrouw</i>	Tabe akoe roe njonjanoe	Afelingangang ria- jonja amoe	Atoerin nira mapik foenba
<i>Gaat de doctor roepen</i>	Mage iako kio fan- roa	Loko tainpa iwie fanroe	Koma mapali pa- liar
<i>Gij moet spoedig loopen</i>	Kauw lario koianta linta	Loko madiga aga	logal ingal
<i>Uw</i>	Katte	Ilie	Nani
<i>Gij of zij, zoo als men de slaaven aanspreekt</i>	Kauw	Iko	Siega
<i>Zee-roverij</i>	Pa-gorra	Pagorra	Pagatjang anakki lilik mebezal
<i>Ik wil op de ze- roverij uitgaan</i>	Eroka mage agorra	Menoko loka ma- gorra	Nierak makita boers mebegal
<i>Bruidſchat</i>	Pastoerang	Pafompa	Bahan pipis koma nira makita ma- kontjing
<i>Draagen</i>	Limbra	Malimpa	Tegan
<i>Ik wil u ſcheeren</i>	Ero kattere rie- katte	Meloka makoeloe	Nira makita ma- kocris djoronio
<i>Ik wil</i>	Eroka	Meloka	Nira njak
<i>Scheeren</i>	Kattere	Makoeloe	Kocris
<i>Uw of aan uw</i>	Ikauw patan	Ikee poena	Nani gala
<i>Tillen of iets op- digen</i>	Bembeng i-nai	Aki-jumanajj	Maningtingan